

Πρόλογος για την ελληνική έκδοση

Είμαι εξαιρετικά ευτυχής που η *Μακεδονική διαμάχη* κυκλοφορεί σε ελληνική μετάφραση, και θα ήθελα να ευχαριστήσω γι' αυτό τόσο τον Ευθύμιο Παπαταξιάρχη, επιστημονικό υπεύθυνο της σειράς *Εθνογραφίες*, όσο και τον εκδοτικό οίκο Αλεξάνδρεια καθώς και τον μεταφραστή Σπύρο Μαργέτο. Παρουσιάζω, στο βιβλίο αυτό, το Μακεδονικό Ζήτημα ειδικά και το φαινόμενο του εθνοτικού εθνικισμού γενικότερα, από την προοπτική ενός πολιτισμικού ανθρωπολόγου – μια προοπτική ως πρόσφατα δυσπρόσιτη στο ελληνικό κοινό, και η οποία μάλιστα συγκρούεται έντονα με τον εθνικιστικό λόγο που κυριάρχησε σε πολλές από τις συζητήσεις για το Μακεδονικό Ζήτημα στην Ελλάδα.

Σ' αυτό τον πρόλογο στην ελληνική έκδοση θέλω εν συντομία να θίξω ορισμένα θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα τα οποία θέτει το βιβλίο μου. Ειδικότερα, θα σχολιάσω το ζήτημα του σχετικισμού καθώς και της δυνατότητας να υπάρξει αντικειμενικότητα στις κοινωνικές επιστήμες· επίσης, θα αναφερθώ στις διαφορετικές απόψεις σχετικά με την αξία των γραπτών και των προφορικών πηγών και τέλος στο πόσο σημαντικό είναι να υιοθετηθούν τόσο η προοπτική του εξωτερικού παρατηρητή, όσο και η συγκριτική προσέγγιση στη μελέτη του νεοελληνικού πολιτισμού.

Ένα από τα ζητήματα που τέθηκαν στο πλαίσιο της συζήτησης που ακολούθησε τη δημοσίευση της *Μακεδονικής διαμάχης* αφορά το επιστημολογικό ζήτημα της «αλήθειας» και ειδικότερα τον τρόπο με τον οποίο πραγματολογικά θεμελιώνεται η μελέτη μου. Κατά τη γνώμη μου μια μελέτη που μεθοδολογικά δίνει ίδιο βάρος στις προφορικές μαρτυρίες με τις γραπτές πηγές και που μελετά και αντιπαραβάλλει διαφορετικές, «αφηγήσεις» του παρελθόντος δεν είναι αναγκαστικά ένοχη υποκειμενισμού και σχετικισμού. Εδώ πρέπει να διευκρινίσω ότι μολονότι δεν πιστεύω πως είναι δυνατή στις κοινωνικές επιστήμες είτε η απόλυτη αντικειμενικότητα είτε μια στάση ολότελα απολιτική, είμαι βαθύτατα προσηλωμένος στο πρόταγμα της όσο το δυνατόν πιστότερης και ακριβέστερης

παρουσίασης των γεγονότων για τα οποία γράφω. Ενώ παραδέχομαι πως όλοι οι μελετητές είναι εξ ορισμού «τοποθετημένα υποκείμενα», συνάμα πιστεύω ολόψυχα πως ορισμένες εκδοχές της ιστορίας είναι πιο αληθινές, πιο πραγματικές και πιο αντικειμενικές από κάποιες άλλες.

Στο δεύτερο και στο τρίτο κεφάλαιο αυτού του βιβλίου, λόγω χάρη, αντιπαρβάλλω μια ανθρωπολογικά ενήμερη ιστορία της κατασκευής μιας μακεδονικής εθνικής ταυτότητας με τους εθνικιστικούς μύθους, ελληνικούς και μακεδονικούς, σχετικά με την ιστορία της Μακεδονίας. Υποστηρίζω πως, αντιθέτως απ' όσα ισχυρίζονται συχνά οι εθνικιστές μακεδόνες ιστορικοί, η ιστορία της κατασκευής του μακεδονικού έθνους δεν αρχίζει από τον Μέγα Αλέξανδρο τον τέταρτο αιώνα προ Χριστού, ούτε όμως και αρχίζει με τον Τίτο ή με την ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας το 1944, όπως θα ήθελαν να πιστέψουμε οι έλληνες εθνικιστές ιστορικοί. Παρουσιάζω μια πιο αντικειμενική εκδοχή των γεγονότων, ότι δηλαδή η ιστορία της κατασκευής του μακεδονικού έθνους έχει τις απαρχές της στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα – μια θέση την οποία δύσκολα θα μπορούσε να αποδώσει κανείς σε έναν μεταμοντέρνο σχετικιστή που πιστεύει πως κάθε εκδοχή της ιστορίας είναι εξίσου έγκυρη με οποιαδήποτε άλλη. Ένας από τους κορυφαίους πολιτισμικούς ανθρωπολόγους της εποχής μας, ο Clifford Geertz, απορρίπτει το επιχείρημα πως εφόσον «είναι αδύνατη η πλήρης αντικειμενικότητα... θα μπορούσε κάλλιστα κανείς να παραδοθεί στα συναισθήματά του», δείχνοντας πως κάτι τέτοιο είναι σαν να λέμε πως επειδή είναι αδύνατο ένα πλήρως αποστειρωμένο περιβάλλον, οι γιατροί πρέπει να κάνουν εγχειρήσεις μέσα στους υπονόμους.¹

Οι επιφυλάξεις ως προς την «αλήθεια» των συμπερασμάτων στα οποία καταλήγει μια ανθρωπολογική μελέτη μπορεί εν πολλοίς να αποδοθούν στην ιδιαίτερη φύση της ανθρωπολογικής επιτόπιας έρευνας. Οι πολιτισμικοί ανθρωπολόγοι κατά κανόνα διεξάγουν μακρόχρονη εθνογραφική έρευνα, η οποία περιλαμβάνει τη συμμετοχική παρατήρηση όσο και συνεντεύξεις που προχωρούν σε βάθος. Η ανθρωπολογική έρευνα, με άλλα λόγια, βασίζεται πρωταρχικά σε προφορικές πηγές, αντιθέτως από την έρευνα σε γνωστικά πεδία όπως η ιστορία και η πολιτική επιστήμη, η οποία στηρίζεται κυρίως σε γραπτές πηγές. Η ανθρωπολογία ως κλάδος, λοιπόν, αντιμετωπίζει την πρόκληση να θεμελιώσει την αξιοπιστία της σ' έναν κόσμο όπου ο προφορικός λόγος συχνά υποτιμάται σε σχέση με τον γραπτό. Επειδή στα «γραπτά» αποδίδεται γενικώς μεγαλύτερο κύρος και αξιοπιστία απ' ότι στα «έπεα πτερόεντα», επικρατεί η λανθασμένη πεποίθηση πως οι ιστορικοί και οι πολιτικοί επιστήμονες, με τις γραπτές πηγές τους και με τα αρχεία τους, έχουν πρόσβαση σε καθαρά γεγονότα, στην αδιαμεσολάβητη αλήθεια, κι επομένως μπορούν να απεικονίσουν την αντικειμενική πραγματικότητα με ακρίβεια και με πληρότητα, κάτι που ούτε να φανταστούν

1. Βλ. C. Geertz, «Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture». Στο *The Interpretation of Cultures*: 3-30. Νέα Υόρκη: Basic Books, 1973, σ. 30.

δεν μπορούν οι ανθρωπολόγοι αφού βασίζονται σε συνεντεύξεις και σε προφορικές μαρτυρίες.

Η πολιτισμική ανθρωπολογία όμως είναι μια κατεξοχήν εμπειρική επιστήμη, και η εθνογραφική έρευνα την οποία διεξάγουν οι πολιτισμικοί ανθρωπολόγοι απαιτεί οπωσδήποτε τη συγκέντρωση πλούσιας ποικιλίας πραγματολογικών δεδομένων. Αυτό το βιβλίο, για παράδειγμα, βασίστηκε σε παραπάνω από ένα χρόνο επιτόπιας έρευνας, ο οποίος συμπεριλάμβανε πέρα από εκατοντάδες ώρες συμμετοχικής παρατήρησης, εκατοντάδες συνεντεύξεις με Έλληνες και Μακεδόνες που ζούσαν στην Ελλάδα, στις Ηνωμένες Πολιτείες, στον Καναδά και στην Αυστραλία. Η καταγραφή αυτών των παρατηρήσεων και η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων ξεπερνούν τις χίλιες πυκνογραμμένες σελίδες σημειώσεων. Όσα μου είπε ένας φλωρινιώτης μετανάστης ενώ βλέπαμε έναν αγώνα ποδοσφαίρου στη Μελβούρνη το 1992 αποτελούν συμβάντα ή στοιχεία, όπως ακριβώς και οι επίσημοι αριθμοί της εθνοτικής σύνθεσης της ελληνικής Μακεδονίας τους οποίους δημοσίευσε το 1912 η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων της Κοινωνίας των Εθνών.² Μάλιστα, τα γραπτά στοιχεία δεν είναι εγγενώς ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο αξιόπιστα από τα προφορικά: οι γραπτές περιγραφές παράγονται επίσης από άτομα με προϋδεάσεις και με πολιτικά ενδιαφέροντα, και άρα υπόκεινται όσο και οι προφορικές μαρτυρίες σε προκαταλήψεις και σε διαστρεβλώσεις. Επομένως, απαιτούν εξίσου προσεκτική ερμηνεία.

Αυτό ισχύει ιδίως στην περίπτωση ζητημάτων που είναι πολιτικά αμφιλεγόμενα, όπως το Μακεδονικό. Ας πάρουμε δυο παραδείγματα, που εικονογραφούν το ευαίσθητο ζήτημα της εθνοτικής σύνθεσης της Μακεδονίας. Την πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα ένας βρετανός φιλέλληνας που ταξίδευε στην περιοχή της Έδεσσας, ο Allen Upward, ρώτησε ένα χωρικό ποια γλώσσα μιλούσαν οι συγχωριανοί του. Ο διερμηνέας απέδωσε την απάντηση ως «βουλγαρικά», μολοντί ο άνθρωπος που ρωτήθηκε είχε πει «μακέντονσκι».³ Στις 5 Μαρτίου του 1904 εικοσιτρείς μετανάστες από κάποιο χωριό της Φλώρινας έφτασαν στη Νέα Υόρκη με το υπερωκεάνειο *Kroonland*. Στα ταξιδιωτικά τους έγγραφα και οι εικοσιτρείς είχαν καταχωρηθεί αρχικά, στη στήλη «Φυλή ή λαός», ως «Μακεδόνες», όταν όμως οι υπάλληλοι της υπηρεσίας μετανάστευσης στο Έλλις Άιλαντ επεξεργάστηκαν τα έγγραφα, όλοι τους άλλαξαν ταξινόμηση: εννέα καταγράφηκαν ως «Έλληνες», οκτώ ως «Σέρβοι» κι έξι ως «Βούλγαροι».⁴

Στο πρώτο από αυτά τα παραδείγματα έχουμε μια συζήτηση, δηλαδή μια προφορική επικοινωνία, την οποία κατέγραψε κάποτε ο Upward και εντέλει την δημοσίευσε στις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του. Στο δεύτερο παράδειγμα έχουμε

2. Βλ. Α. Angelopoulos, «Population Distribution of Greece Today according to Language, National Consciousness, and Religion». *Balkan Studies*. 20, 1979, σ. 123.

3. Βλ. Α. Upward, *The East End of Europe*. Λονδίνο: John Murray, 1908.

4. Βλ. Κ. Brown, «Friction in the Archives: Nations and Negotiations on Ellis Island, 1904». Αδημοσίευτη εργασία, 1996, σ. 9.

τη γραπτή αναθεώρηση εγγραφών που είχαν γίνει σ' ένα προηγούμενο γραπτό τεκμήριο, δηλαδή στον κατάλογο των επιβατών του πλοίου. Οι αρχικές αυτές εγγραφές κατά πάσα πιθανότητα βασιζόνταν στις προφορικές αποκρίσεις των είκοσι τριών μεταναστών στις ερωτήσεις που τούς υπέβαλαν, επίσης προφορικά, οι υπάλληλοι της υπηρεσίας μετανάστευσης. Και στα δυο παραδείγματα έχουμε μια διαδικασία αναταξινόμησης, ή «διόρθωσης» ταυτοτήτων σε καταστάσεις περιπλοκές, οι οποίες περιλαμβάνουν ανθρώπους από διαφορετικούς πολιτισμούς, που μιλούν διαφορετικές γλώσσες και κατέχουν διαφορετικές θέσεις στην ιεραρχία της εξουσίας. Επιπλέον, και στα δυο παραδείγματα έχουμε μεταφορά πληροφοριών από προφορικές σε γραπτές πηγές.

Όταν άλλωστε έκανα επιτόπια έρευνα στη Μελβούρνη, πήρα συνεντεύξεις από πολλούς ανθρώπους, περισσότερο ή λιγότερο μορφωμένους, οι οποίοι εξέφραζαν επίσης σε μορφή γραπτή (ανακοινωθέντα τύπου, άρθρα εφημερίδων, διακηρύξεις κι επιστολές) τις ίδιες ιδέες τις οποίες εξέφραζαν προφορικά στις συζητήσεις μας. Επίσης, συνόδευσα δημοσιογράφους που έπαιρναν συνέντευξη από πρόσωπα από τα οποία είχα πάρει κι εγώ συνέντευξη. Την επόμενη ημέρα διάβαζα τα άρθρα που αυτοί έγραψαν στις εφημερίδες – άρθρα τα οποία τώρα βρίσκονται σε βιβλιοθήκες και αρχεία, όπου θα μπορούσαν αύριο να τα συμβουλευτούν οι ιστορικοί. Τα δυο παραδείγματα που ανέφερα παραπάνω, καθώς και οι ίδιες οι εμπειρίες μου, καταδεικνύουν σαφώς πως το όριο μεταξύ γραπτών και προφορικών πηγών δεν είναι ούτε δεδομένα ούτε καθαρά χαραγμένο, και πως πρέπει πάντοτε προσεκτικά να ελέγχουμε την αξιοπιστία όλων των πηγών, είτε προφορικές είναι αυτές είτε γραπτές.

Ο γνωστικός κλάδος λοιπόν της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, καθώς δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην εθνογραφική επιτόπια έρευνα και στις συνεντεύξεις που προχωρούν σε βάθος, παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε κάθε προσπάθεια να απαντηθεί το ερώτημα αν υπάρχει μακεδονική μειονότητα στην Ελλάδα. Όπως συνομολογούν πλέον όλοι οι σοβαροί μελετητές του εθνοτισμού και του εθνικισμού, οι εθνοτικές και οι εθνικές ομάδες ορίζονται ως «κατηγορίες χαρακτηρισμού και ταύτισης» τις οποίες χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να ταξινομήσουν τους εαυτούς τους και τους άλλους.⁵ Επομένως τα στοιχεία που αφορούν κατεξοχήν το ζήτημα αν υπάρχει μακεδονική μειονότητα στην Ελλάδα είναι οι

5. Βλ. F. Barth, *Ethnic Groups and Boundaries*. Βοστώνη: Little, Brown, 1969, σ. 10. Ενδεικτικά επισημαίνω ότι στο βιβλίο των Αντώνη Λιάκου, Άγγελου Ελεφάντη, Αντώνη Μανιτάκη και Δαμιανού Παπαδημητρώπουλου, *Ο Ιανός του εθνικισμού και η ελληνική βαλκανική πολιτική*. Αθήνα: Ο Πολίτης, 1993, δυο από τους συγγραφείς προσυπογράφουν ρητά αυτή την άποψη· ο Α. Ελεφάντης δηλώνει πως «εθνική συνείδηση ενός λαού δεν είναι εκείνη που άλλοι αποφασίζουν για λογαριασμό του, αλλά εκείνη που ο ίδιος αποδίδει στον εαυτό του», (σ. 54) ενώ και ο Δ. Παπαδημητρώπουλος δέχεται πως «είναι πια διεθνώς αποδεκτό ότι οι εθνότητες ορίζουν οι ίδιες τον εαυτό τους, ότι δηλαδή μια εθνότητα είναι τέτοια αρκεί να το δηλώνει η ίδια» (σ. 78). Βλ. επίσης Ν. Μουζέλης, Τ. Κωστόπουλος, Λ. Εμπειρικός και Δ. Λιθοξόου, *Ελληνικός Εθνικισμός. Μακεδονικό Ζήτημα*. Αθήνα: Κίνηση Αριστερών, 1992.

δηλώσεις των προσώπων τα οποία θα μπορούσαν να αποτελούν αυτήν τη μειονότητα. Τα δεδομένα από μελέτες στον πληθυσμό της Φλώρινας και άλλων περιοχών της ελληνικής Μακεδονίας, τις οποίες πραγματοποίησαν επί μεγάλο χρονικό διάστημα ανθρωπολόγοι, καταδεικνύουν σαφώς πως υπάρχει στην Ελλάδα μια μικρή ομάδα ανθρώπων οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνες και όχι ως Έλληνες, δηλαδή αυτοπροσδιορίζονται ως άτομα με μακεδονική εθνική ταυτότητα. Με άλλα λόγια, υπάρχει στην Ελλάδα μια μικρή μακεδονική μειονότητα.

Κρίσιμο στοιχείο στην προσέγγιση της πολιτισμικής ανθρωπολογίας είναι η σκοπιά του εξωτερικού παρατηρητή, την οποία υιοθετούν απέναντι στο αντικείμενο που μελετούν οι ανθρωπολόγοι. Ας τονίσω πως αυτό δεν σημαίνει πως οι ανθρωπολόγοι δεν μπορεί να είναι μέλη των πολιτισμών τους οποίους μελετούν· διόλου δεν συνεπάγεται πως μόνο «ξένοι» μπορούν να κάνουν ανθρωπολογία στην Ελλάδα. Σημαίνει όμως πως οι ανθρωπολόγοι, είτε εντόπιοι είναι είτε ξένοι, πρέπει να προσεγγίζουν το αντικείμενό τους διατηρώντας την αίσθηση της εθνογραφικής απόστασης, σαν να ήταν εξωτερικοί παρατηρητές. Κατ' αυτό τον τρόπο μπορούν να αναλύσουν ή να ερμηνεύσουν τους πολιτισμούς και τις κοσμοθεωρήσεις για τις οποίες γράφουν, αντί να τις υποστηρίζουν απλώς, ή να τις νομιμοποιούν και να τις διαιωνίζουν.

Η παλιά διαμάχη για το αν η ανθρωπολογική έρευνα γίνεται καλύτερα από «εντόπιους» ανθρωπολόγους ή μέλη του υπό μελέτη πολιτισμού, ή αντιθέτως από «ξένους» ανθρωπολόγους οι οποίοι δεν συμμετέχουν στον υπό μελέτη πολιτισμό, για πολλούς λόγους είναι παραπλανητική. Υπάρχουν πολλών ειδών ξένοι. Βεβαίως ένας αμερικανός είναι ξένος σ' ένα ελληνικό χωριό, αλλά το ίδιο ισχύει και για τον εύπορο αθηναίο που σπούδασε στο πανεπιστήμιο. Ακόμη και κάποιος που γεννήθηκε στο χωριό αυτό αλλά πήρε διδακτορικό στην ανθρωπολογία, από κάποιο πανεπιστήμιο ελληνικό ή άλλο, και ο οποίος επιστρέφει στο χωριό για επιτόπια έρευνα, είναι από ορισμένες τουλάχιστον απόψεις ξένος. Η σκοπιά του ξένου ανθρωπολόγου δεν είναι βεβαίως, ούτε κατ' ανάγκη ούτε εξ ορισμού, αντικειμενική, αλλά το ίδιο ισχύει και για εκείνη του εντόπιου ανθρωπολόγου. Εντόπιοι ή ξένοι, οι ανθρωπολόγοι αντιμετωπίζουν στην επιτόπια έρευνα κάθε λογής προκλήσεις. Ο καθένας έχει διαφορετικά σημεία όπου υπερέχει και άλλα όπου υστερεί. Το ουσιώδες όμως είναι να θυμόμαστε πως τόσο οι εντόπιοι όσο και οι ξένοι, μπορούν να παραγάγουν έργο καλό ή κακό. Η ποιότητα του ανθρωπολογικού έργου δεν καθορίζεται από την εθνικότητα του ή της ανθρωπολόγου. Ιδανικός τρόπος για να υπηρετηθεί ο κλάδος της ανθρωπολογίας, καθώς και για να παραχθούν υψηλής ποιότητας μελέτες ενός πολιτισμού, είναι να τις διεξάγουν τόσο εντόπιοι όσο και ξένοι ανθρωπολόγοι.

Επιπλέον, οι ανθρωπολόγοι εκ παραδόσεως υιοθετούν τη συγκριτική προσέγγιση απέναντι στους πολιτισμούς τους οποίους μελετούν. Βλέπουν λόγω χάρη τον ελληνικό πολιτισμό, τον αμερικανικό πολιτισμό ή τον πολιτισμό των αυτοχθόνων της Αυστραλίας ως ορισμένους πολιτισμούς ανάμεσα σε άλλους, ως πολιτισμούς συγκρίσιμους με άλλους πολιτισμούς οι οποίοι υπόκεινται

στου ίδιου τύπου αναλύσεις όπως και οι υπόλοιποι – και όχι ως προνομιούχους ή ως εξαιρετικούς πολιτισμούς, ή ως δικαιούχους ειδικής μεταχείρισης. Είναι ουσιώδες, με άλλα λόγια, να μην «υιοθετούμε διπλά κριτήρια», για να χρησιμοποιήσω την εύστοχη φράση του Keith Brown. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δηλαδή του Μακεδονικού Ζητήματος, πρέπει να αντιληφθούμε πως όταν οι Μακεδόνες χρησιμοποιούν τα ονόματα Λέριν και Σόλουν για τη Φλώρινα και τη Θεσσαλονίκη, δεν κάνουν τίποτε διαφορετικό από τους Έλληνες όταν χρησιμοποιούν τα ονόματα Μοναστήρι και Κωνσταντινούπολη για τη Μπίτολα και την Ισταμπούλ. Πρέπει να δούμε πως το ενδιαφέρον της ελληνικής κυβέρνησης για τα ανθρώπινα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας δεν διαφέρει από εκείνο της μακεδονικής κυβέρνησης για τα ανθρώπινα δικαιώματα της μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα. Όπως εύλωτα το έθεσε ο Clifford Geertz:

Το να βλέπουμε τους εαυτούς μας σαν άλλους, μπορεί να μας ανοίξει τα μάτια. Το να βλέπουμε τους άλλους ως κοινωνούς της ίδιας φύσης με μας, συνιστά στοιχειώδη ευπρέπεια. Ωστόσο μόνον από το πολύ δυσκολότερο επίτευγμα να δούμε τον εαυτό μας ανάμεσα στους άλλους, ως... μια περίπτωση ανάμεσα στις άλλες, ως έναν κόσμο ανάμεσα στους κόσμους, μπορεί να προέλθει εκείνη η ευρύτητα πνεύματος χωρίς την οποία η αντικειμενικότητα δεν είναι παρά οίηση και η ανεκτικότητα γίνεται φενάκη. Αν η ερμηνευτική ανθρωπολογία έχει ένα γενικότερο σκοπό στον κόσμο μας, είναι να διδάσκει ακατάπαυστα αυτή τη δύσκολη αλήθεια.⁶

Αφότου ολοκλήρωσα αυτό το βιβλίο, ξεκίνησα μια μελέτη της πολυπολιτισμικότητας και του εθνικισμού στην Αυστραλία. Με ενδιαφέρουν ιδιαίτερα οι προσπάθειες αυτής της χώρας να απαλλαγεί από τη μισαλλοδοξία, την ξενοφοβία και τον ρατσισμό, που είναι στάσεις αλληλένδετες με τον παραδοσιακό εθνικό εθνικισμό της, και να οικοδομήσει μια πραγματικά πολυπολιτισμική κοινωνία που να αναγνωρίζει και να επικυρώνει τις ποικίλες πολιτισμικές, γλωσσικές και θρησκευτικές καταβολές του αυστραλιανού λαού κι εντέλει να προάγει την ισότητα όλων των Αυστραλών. Σε μια πραγματικά πολυπολιτισμική Αυστραλία οι εθνικές ταυτότητες, όπως «Έλληνας» και «Αυστραλός», δεν θα αλληλοαποκλείονται. Θα μπορούσε κανείς να είναι συγχρόνως Έλληνας και Αυστραλός. Να είσαι Έλληνας, με άλλα λόγια, θα ήταν ένας άλλος τρόπος να είσαι Αυστραλός· ο Έλληνας θα ήταν ένα είδος Αυστραλού. Σε μια τέτοια κοινωνία οι εθνικές κι εθνικές ταυτότητες θα ήταν ρευστές κι εύκαμπτες, όπως επίσης θα ήταν δυνατό να υπάρχουν υβριδικές ταυτότητες. Μια τέτοια κοινωνία θα μπορούσε πράγματι να αποτελεί «έθνος χωρίς εθνικισμό» ή «κοινότητα δίχως έθνος».⁷

6. Βλ. C. Geertz, Introduction. Στο *Local Knowledge*: 3-16. Νέα Υόρκη: Basic Books, 1983.

7. Βλ. St. Castles, M. Kalantzis, B. Cope και M. Morrissey, *Mistaken Identity: Multiculturalism and the Demise of Nationalism in Australia*. Σίδνεϊ: Pluto Press, 1990, σ. 1, 151.

Η ανθρωπολογία ως γνωστικός κλάδος υιοθετεί την αρχή του πολιτισμικού πλουραλισμού, αλλά συνάμα και την ανεκτικότητα και τη θετική αποτίμηση της πολιτισμικής πολυμορφίας. Σκοπός αυτού του βιβλίου είναι να παρουσιάσει μια κριτική των εθνικιστικών ιδεολογιών, των ελληνικών όσο και των μακεδονικών, και συνάμα να αποδείξει πόσο περίπλοκη είναι η διαδικασία κατασκευής των εθνικών ταυτοτήτων, της ελληνικής και της μακεδονικής, στη βόρεια Ελλάδα και στις κοινότητες της διασποράς. Συμφωνώ εντέλει με έναν φίλο μου από τη Φλώρινα, που ήξερε πως «ο κήπος που έχει μόνο μιας λογής λουλούδια, ποτέ δεν θα είναι τόσο όμορφος όσο εκείνος που έχει πολλών λογών λουλούδια».

LORING M. DANFORTH

Βιβλιογραφικό συμπλήρωμα

- Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, 1997, *Περίληψη πρακτικών και διατύπωση πορισμάτων*. Αθήνα.
- Mazower, Mark, 1996, «Introduction to the Study of Macedonia». *Journal of Modern Greek Studies* 14:229-235.
- Veremis, Thanos, 1997, «The Revival of the “Macedonian Question”, 1991-1995». Στο *Ourselves and Others: The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity Since 1912*, επιμ. Peter Mackridge και Eleni Yannakakis: 227-234. Οξφόρδη: Berg.
- Zahariadis, Nicolaos, 1995, «Review of *Nationalism and Communism in Macedonia: Civil Conflict, Politics of Mutation, National Identity* by Evangelos Kofos». *Journal of Modern Greek Studies*. 13:360-362.